

Δομή, αστάθμητο και βία στην έννοια του τρόπου παραγωγής.

Γιώργος Φουρτούνης gfourtou@eled.auth.gr

1. Το ώριμο θεωρητικό έργο του Μαρξ, και ειδικότερα, το *Κεφάλαιο*, έχει ως επιστημονικό αντικείμενο τον *καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής*. Ο όρος εμφανώς ονομάζει μια *ειδοποιό διαφορά*, διαπλέκοντας έτσι τουλάχιστον τρία αλληλένδετα θεωρητικά ερωτήματα: Τι είναι τρόπος παραγωγής εν γένει; Ποια η ειδοποιός διαφορά του *καπιταλιστικού* τρόπου παραγωγής; Ποιοι (μπορεί να) είναι οι άλλοι (μη-καπιταλιστικοί) τρόποι παραγωγής; Από την άλλη πλευρά, όπως είναι πολύ γνωστό, στο μαρξικό θεωρητικό εγχείρημα όλη αυτή η θεματική του τρόπου παραγωγής τίθεται καταστατικά σε ιστορική προοπτική. «[Η έννοια αυτή] δεν χρησιμεύει μόνο για να μελετήσουμε κάθε ‘κοινωνικό σχηματισμό’, αλλά και για να **περιοδολογήσουμε την ιστορία του, και συνεπώς για να θεμελιώσουμε μια θεωρία της ιστορίας**» (Αλτουσέρ 2004) Ένα προφανές διακύβευμα αυτής της θεωρητικής στάσης είναι βεβαίως η ιστορικότητα του καπιταλισμού, η ακύρωση της ιδεολογικής «αιωνιότητάς» του, η ανάδειξή του ως ιστορικά μεταβατικού. Υπό αυτό το πρίσμα, οι ειδικοί τρόποι παραγωγής δεν θα μπορούσαν να συνδέονται μόνον μέσω της λογικής ιεραρχίας γένους και είδους, σε έναν αφηρημένο εννοιολογικό χώρο, αλλά οφείλουν να συνδέονται πλέον ιστορικά, σε μια ιστορική λογική, με κρίσιμο ζήτημα αυτό της μετάβασης από τον έναν τρόπο παραγωγής στον άλλο.

2. Ωστόσο, σύμφωνα με την κρίσιμη επισήμανση του ύστερου Αλτουσέρ (1978 b, 1982, 2004), αυτό το καταστατικό πρόταγμα ιστορικότητας συνάντησε, ήδη στον Μαρξ, το πανίσχυρο «επιστημολογικό εμπόδιο» της ουσιοκρατίας, της τελεολογίας

και της αναγκαιότητας, με μια λέξη: της *ανιστορικότητας*. Όπως επισημαίνει ο Jason Read στην πρόσφατη δουλειά του [2002 (42-43)], εκδηλώνεται εδώ μια ένταση που διασχίζει τη σκέψη του Μαρξ, ακόμα και (ή ίσως κυρίως) στα ώριμα έργα του, και η οποία μοιάζει να δηλώνει ότι η «επιστημολογική τομή» του μαρξισμού ήταν και είναι ατελής, ανολοκλήρωτη και συνεχιζόμενη. Συγκεκριμένα, ο ύστερος Αλτουσέρ διαβλέπει στον Μαρξ *δύο* αντιθετικές αντιλήψεις για τον τρόπο παραγωγής. Πρώτον, μια ανιστορική και ουσιοκρατική λογική των τρόπων παραγωγής, που αναπτύσσεται κατά την κύρια «σειρά έκθεσης» του *Κεφαλαίου*, «στα ογκώδη εδάφια του σχετικά με την ουσία του καπιταλισμού, καθώς επίσης του φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής και του σοσιαλιστικού, σχετικά με την επανάσταση, και πιο γενικά στη ‘θεωρία’ της μετάβασης ή μορφής περάσματος από έναν τρόπο παραγωγής σε έναν άλλον» (2004). Σε αυτή τη λογική, ισχυρίζεται ο Αλτουσέρ, αντιτίθεται μια δεύτερη, υπόγεια, αυθεντικά υλιστική και *ιστορική* λογική, η λογική της αστάθμητης συνάντησης, την οποία ανιχνεύει στα λεγόμενα «ιστορικά» κεφάλαια του *Κεφαλαίου*, όπως και σε ορισμένα σημεία των *Grundrisse*.

Η πρώτη λογική του Μαρξ, λοιπόν, βασίζεται στην ουσιολογία των διακριτών τρόπων παραγωγής, που κατανοούνται απλώς ως δυνατές εκφάνσεις του εν γένει τρόπου παραγωγής, ως *άχρονες* δυνατότητες. Κάθε τρόπος παραγωγής, θυμίζω, ορίζεται ως μια σύνθετη σχέση μεταξύ στοιχείων (ο Αλτουσέρ θα πει μεταξύ «ομάδων ανθρώπων», δηλαδή κοινωνικών τάξεων, και «πραγμάτων», δηλαδή μέσων παραγωγής, [1978 a]). Τα στοιχεία αυτά *προσιδιάζουν στη σχέση*, αποτυπώνουν συγκροτητικά τη σχέση τους, είναι στοιχεία *κατάλληλα* για τη συγκεκριμένη σχέση: με δυο λόγια, τα δομικά στοιχεία του τρόπου παραγωγής, που υφίστανται συγκροτητικά τη *δομική αιτιότητα*, την *αποτελεσματικότητα* ή *προτεραιότητα* της δομής επί των στοιχείων της. Π.χ., τα βασικά δομικά στοιχεία του καπιταλιστικού

τρόπου παραγωγής είναι ο καπιταλιστής, κάτοχος χρήματος και ιδιοκτήτης μέσω παραγωγής, και ο μισθωτός εργάτης, απογυμνωμένος από κάθε μέσο παραγωγής και ιδιοκτήτης μόνο της εργατικής του δύναμης. Το «επιστημολογικό εμπόδιο», τώρα, έγκειται στη σύλληψη αυτής της σχέσης ως αφηρημένης δομής ή ουσίας, ως ενός κλειστού, αυτό-αναφορικού κύκλου, που προϋποθέτει διαρκώς τον εαυτό του [Read, 2002 (26)]. Η δομή έτσι δεν θα είχε χρονική αρχή (beginning) αλλά λογική αρχή (principle), έτσι ώστε η λογική αρχή να μην μπορεί να εξηγήσει τη χρονική: δεν μπορεί να εξηγήσει την [πρωταρχική] παραγωγή των δομικών στοιχείων [Read, 2003, 39-40] και, κατ' επέκταση, την παραγωγή της ίδιας της δομής.

3. Το ερώτημα που τίθεται βέβαια έτσι αφορά την ιστορική ανάδυση ενός τρόπου παραγωγής, ή αλλιώς τη μετάβαση από έναν τρόπο παραγωγής σε έναν άλλο. Πώς μπορεί να υπάρξει ιστορικά ένας τρόπος παραγωγής; Πώς μπορεί να εξηγηθεί η χρονική αρχή, η έναρξη, ενός τρόπου παραγωγής;

Αφού λοιπόν η δομή ενός τρόπου παραγωγής δεν μπορεί να παραγάγει εξ αρχής τα στοιχεία της, μιας και τα προϋποθέτει ως τέτοια, αυτά θα πρέπει να υπεισέλθουν στη δομή από έξω και από πριν, ήδη έτοιμα και κατάλληλα, όπως τα απαιτεί η συγκεκριμένη δομική σχέση, πραγματώνοντας έτσι την αιώνια δυνατότητα του συγκεκριμένου τρόπου παραγωγής. Σύμφωνα με την ουσιοκρατική λογική των τρόπων παραγωγής, για να υπάρξει ένας τρόπος παραγωγής θα πρέπει αυτός να έχει προϋπάρξει στα στοιχεία του, όπως γράφει ο Αλτουσέρ (1982): τόσο η δομή όσο και τα δομικά στοιχεία του τρόπου παραγωγής θα πρέπει να είναι προ-δεδομένα, πρότερα της ιστορικής ύπαρξής του. Η ανάδυση του τρόπου παραγωγής θα ήταν το αποτέλεσμα της αναγκαίας σύγκλισης ανάμεσα στα *ιστορικά προετοιμασμένα στοιχεία* του και στην *ουσία* του, η οποία προφανώς διέπει υπερβατικά την όλη

διαδικασία. Οι ιστορίες των στοιχείων αυτών δεν είναι ανεξάρτητες, αλλά ιστορίες που είχαν ως σκοπό να προσαρμοσθούν αμοιβαίως, στο πλαίσιο μιας ολικής και τελεολογικής ιστορίας. Με δυο λόγια, σύμφωνα με τον Αλτουσέρ, η ουσιολογία των τρόπων παραγωγής συστοιχεί με την τελεολογική αναγκαιότητα της ιστορικής έλευσής τους.

Στο εσωτερικό της μαρξικής και μαρξιστικής σκέψης, αυτή η τελεολογική αντίληψη εκφράζεται κυρίως με την ψευδεπίγραφη «ιστορικότητα» μιας εξελικτικής νομοτέλειας, που διέπει μια προ-κανονισμένη και προ-διατεταγμένη αλληλουχία τρόπων παραγωγής, όπου ο ένας επέρχεται ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης και της υπέρβασης της ουσιώδους αντίφασης του προηγούμενου, που είχε κυοφορήσει τα στοιχεία του. Εδώ εντάσσεται, π.χ., η ιδέα «μιας μυθικής αποσύνθεσης του φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής», που θα είχε παράσχει στον καπιταλιστικό τα δομικά στοιχεία του, τον «άνθρωπο των σκούδων» και τον «προλετάριο που στερείται κάθε παραγωγικού μέσου» [Αλτουσέρ, 2004 (91)].

4. Θα προτείνω εδώ μια θέση, την οποία ισχυρίζομαι ότι μπορούμε να αποστάξουμε από τα ύστερα κείμενα του Αλτουσέρ: ότι η ανιστορικότητα αυτής της αντίληψης συστοιχεί με την εξαφάνιση του στοιχείου της βίας, της [κοινωνικής] σύγκρουσης, της κυριαρχίας και της εξουσίας, με δυο λέξεις: της ταξικής πάλης.

Ας πάρουμε ως παράδειγμα την κύρια «σειρά έκθεσης» του *Κεφαλαίου*, που συνάγει την ουσία της κεφαλαιακής σχέσης με αφετηρία την μορφή-εμπόρευμα, την αξία και τις αντιφάσεις της, την αξία χρήσης και την ανταλλακτική αξία, περνώντας στην αφηρημένη και τη συγκεκριμένη εργασία, για να καταλήξει στον ορισμό της υπεραξίας [Read 2003 (34-35)]. Εδώ ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής θεωρείται εξαρχής ως συντελεσμένος και ολοκληρωμένος, με δεδομένα τα δομικά στοιχεία του,

το συσσωρευμένο κεφάλαιο και την εμπορευματοποιημένη εργατική δύναμη. Σε αυτή τη «σειρά έκθεσης» και τη λογική της δεν χωρά η ιστορική βία που απαιτήθηκε για τη συγκρότηση των δομικών στοιχείων του, όπως εξάλλου και η καθημερινή βία που συνυφαίνεται με τη λειτουργία και την αναπαραγωγή του. Η βία αυτή εξωθείται ή απωθείται στα λεγόμενα «συγκεκριμένα» ή «ιστορικά» κεφάλαια, που δεν μπορούν να ενταχθούν λογικά σε αυτή τη σειρά. Και ταυτόχρονα, αυτή «η παραδοχή της εμπορευματοποιημένης εργασίας ως δεδομένης είναι αδιαχώριστη από μια καθαρά ποσοτικοποιήσιμη κατανόηση της ίδιας της υπεραξίας» [Read ό.π.], όπου τόσο η καπιταλιστική εκμετάλλευση όσο και η αναπαραγωγή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής ανάγονται στη λειτουργία της δομής, υπόκεινται στους συναφείς νόμους, είναι εγγυημένοι από τη εσωτερική λογική της.

Βεβαίως, είναι απαραίτητη εδώ μια διευκρίνιση. Η λογική που προσπαθούμε να σκιαγραφήσουμε κάλλιστα μπορεί να συνδυαστεί με μια εξαιρετικά γλαφυρή φαινομενολογία βίαιων κοινωνικών συγκρούσεων. Ωστόσο, και σε απόλυτη συνέπεια με το ουσιοκρατικό apparatus της, μπορεί να εκχωρήσει στη βία και τον κοινωνικό ανταγωνισμό μόνον έναν επουσιώδη ρόλο. Η κοινωνική βία μπορεί να νοηθεί είτε ως «τριβή» του πραγματικού, που πραγματώνει το ιδεατό, ως η «τριβή» από την εφαρμογή των ουσιωδών νόμων λειτουργίας, αναπαραγωγής, μετασχηματισμού και διαδοχής των τρόπων παραγωγής στην κοινωνική και ιστορική πραγματικότητα, είτε ως εν δυνάμει επιβραδυντής ή επιταχυντής μιας προδιαγεγραμμένης ιστορίας. Σε κάθε περίπτωση, οι κοινωνικές συγκρούσεις και η συναφής βία θα μπορούσαν να θεωρηθούν μόνον ως εκδήλωση της αναγκαιότητας που διανοίγει το δρόμο της μέσα από την τυχαιότητα.

5. Αυτή η αδυναμία τοποθέτησης της θεματικής του τρόπου παραγωγής και της καπιταλιστικής ειδοποιού διαφοράς σε μια αυθεντικά ιστορική προοπτική, συστοιχεί με τη βασική αυτό-ακύρωση του μαρξισμού, τον οικονομισμό. Η καπιταλιστική παραγωγική σχέση εμφανίζεται αυτάρκης ως προς τη συγκρότησή της, τη λειτουργία της και την αναπαραγωγή της, ενώ αυτή η αυτάρκεια περιστέλλει την έννοια της παραγωγικής σχέσης στο οικονομικό πεδίο: θα λέγαμε, παράγει την ίδια τη [στενή] έννοια του οικονομικού. Έτσι, το οικονομικό επίπεδο δεν δέχεται ουσιώδεις προσδιορισμούς, ούτε ως προς τη δόμησή του ούτε και ως προς την (απλή ή διευρυμένη) αναπαραγωγή του, από τις μη-οικονομικές βαθμίδες του κοινωνικού, τόπους ανταγωνισμού, σύγκρουσης και κυριαρχίας. Αντιθέτως, η αντίληψη αυτή επιβάλλει τον αντίστροφο καθορισμό: οι μη-οικονομικές βαθμίδες δεν μπορούν παρά να συμμορφωθούν στις απαιτήσεις της λειτουργίας και των μετασχηματισμών του οικονομικού. Η ουσιοκρατική και τελεολογική λογική επιβάλλει μια περιεσταλμένη, στενά οικονομική έννοια του τρόπου παραγωγής, περιορισμένου χονδρικά στη σχέση ανάμεσα στις δυνάμεις και στις σχέσεις παραγωγής. Ο τρόπος παραγωγής ανάγεται στην οικονομική «βάση» ή δομή [όπως γράφει ο Μαρξ]: η δομή είναι οικονομική, οι άλλες βαθμίδες του κοινωνικού είναι εκτός δομής [το «εποικοδόμημα»], δεν είναι στοιχεία της δομής, και άρα η δραστηριότητα της δομής επί αυτών δεν εμπίπτει στη δομική αιτιότητα.

6. Ας περάσουμε τώρα, στη δεύτερη, αυθεντικά ιστορική και υλιστική λογική του Μαρξ. Όπως γνωρίζουμε, στα τελευταία κείμενά του ο Αλτουσέρ ραβδοσκοπεί στο υπέδαφος της σκέψης του ώριμου Μαρξ το «υπόγειο ρεύμα του υλισμού της συνάντησης και του αστάθμητου» και, αντλώντας από αυτό, αντιπαραθέτει στην αναγκαία και τελεολογική σύγκλιση της ουσιοκρατικής σκέψης, την αστάθμητη,

συνάντηση, μια εμμενή συνάντηση, που δεν συμβαίνει μεταξύ του πραγματικού και της υπερβατικότητας, αλλά είναι ριζικά εσωτερική στο πραγματικό, μεταξύ στοιχείων που δεν φέρουν εκ των προτέρων τη σφραγίδα της προδιαγεγραμμένης σχέσης τους, στοιχείων που δεν προορίζονται να συναντηθούν στη δομή και να συναρθρωθούν στις ήδη και εσαεί προσδιορισμένες σχέσεις, στοιχείων που δεν προετοιμάζονται ιστορικά γι' αυτό. Η συνάντηση είναι μια ενδεχομενική διασταύρωση ανεξάρτητων ατομικών ιστοριών, που δεν διέπονται από καμία ολοποιητική, κοσμοϊστορική νομοτέλεια, που δεν συγκλίνουν βάσει κάποιας αμοιβαίας αναγκαιότητας. [Αξίζει να σημειωθεί ότι βασικές παράμετροι αυτής της έννοιας της αστάθμητης συνάντησης μπορούν να βρεθούν στον *Αντί-Οιδίποδα* των Ντελέζ και Γκουαταρί (Deleuze – Guattari 1972), οι οποίοι με τη σειρά τους αντλούν από τον πρώιμο δομιστικό μαρξισμό του Αλτουσέρ! (Βλ. Read 2003).] Με δυο λόγια, το αστάθμητο της συνάντησης σημαίνει αρχικά δύο αλληλένδετα πράγματα: την ενδεχομενικότητα της συνάντησης των στοιχείων, και τον ετερόκλητο χαρακτήρα αυτών των στοιχείων, που δεν αποτυπώνουν εκ των προτέρων τη δομή στην οποία θα συναρθρωθούν. Αλλά αυτό σημαίνει ότι τα στοιχεία που συναντώνται και που θα συγκροτήσουν τη δομή, ας πούμε τα συγκροτούντα στοιχεία, δεν είναι ακόμα τα δομικά στοιχεία της, προσδιορισμένα από τη συναφή δομική αιτιότητα, δεν είναι ακόμα τα συγκροτητικά στοιχεία της δομής.

7. Γνωρίζουμε ότι ο Αλτουσέρ θα μας υποδείξει και μια δεύτερη στιγμή της αστάθμητης συνάντησης, μετά την καθεαυτό συνάντηση: το αμοιβαίο «δέσιμο» των στοιχείων της συνάντησης, τη συνάρθρωση των στοιχείων σε δομικές σχέσεις με μια σχετική σταθερότητα, με μια τάση προς αναπαραγωγή, τη συγκρότηση μιας νέας δομής. Τα στοιχεία που συγκροτούν τη δομή είναι πλέον τα συγκροτητικά ή τα

δομικά της στοιχεία, που υπόκεινται στη δομική αιτιότητα, που φέρουν τη σφραγίδα των δομικών σχέσεων στις οποίες υπεισέρχονται.

Όσον αφορά αυτές τις δυο «στιγμές» του αστάθμητου, έχω επισημάνει, σε πρόσφατη εργασία (Φουρτούνης 2007), μια ένταση που διασχίζει τα κείμενα του ύστερου Αλτουσέρ σχετικά με τον «υλισμό του αστάθμητου» (ή της «συνάντησης»): την ένταση, αφ' ενός, ανάμεσα σε έναν καθαρό ασταθμητισμό, όπου η αστάθμητη συνάντηση (συμπεριλαμβανομένου και του «δέσιματός» της) είναι αμόλυντη από τη δομική αιτιότητα που θα προκύψει από και μετά το «δέσιμο» της συνάντησης, όπου άρα η λογική της παραγωγής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, η λογική του αστάθμητου, διακρίνεται ριζικά από τη λογική της αναπαραγωγής του, τη λογική της δομικής συνοχής, και, αφ' ετέρου, σε έναν αστάθμητο δομισμό, που διαχωρίζει ποιοτικά τους δύο αναβαθμούς του αστάθμητου, τη συνάντηση καθεαυτό και το «δέσιμο» της, και όπου το αστάθμητο «δέσιμο» της συνάντησης διέπεται ήδη από τη δομή στην οποία αυτή θα κρυσταλλωθεί, διέπεται ήδη από τη δραστηριότητα της αναδυόμενης δομής. Η συγκρότηση της δομής, η δόμησή της, διέπεται ήδη από την εν συγκροτήσει δομή, διέπεται από τη συναφή δομική αιτιότητα. Πρόκειται για την αναδραστικότητα της αναδυόμενης δομής επί των περιστάσεων από τις οποίες αναδύεται, [Read 2003, 24] για την αυτό-ποιητική στιγμή της δομής, που αναδρά επί των προϋποθέσεών της, που συγκροτεί τα συγκροτητικά της στοιχεία. Το αστάθμητο «δέσιμο» της συνάντησης είναι η εναρκτήρια στιγμή της δομικής συνοχής και συνέχειας του τρόπου παραγωγής, η παραγωγή του τρόπου παραγωγής είναι η πρώτη πράξη της αναπαραγωγής του.

Μπορώ να πω τώρα ότι αυτός ο αστάθμητος δομισμός [και μόνον] είναι σε θέση να εκπληρώσει την αντί-ουσιοκρατική και αντί-τελεολογική ρήξη που επαγγέλλεται ο υλισμός της αστάθμητης συνάντησης, δηλαδή το ετερόκλητο των

στοιχείων που συναντώνται, των συγκροτούντων στοιχείων, και την ποιοτική διαφορά τους από τα συγκροτητικά, τα δομικά στοιχεία. Πράγματι, εάν δεν θέλουμε η δομή που θα προκύψει από τη συνάντηση να επέχει θέση τέλους της όλης διαδικασίας, εάν θέλουμε η συνάντηση να είναι όντως αστάθμητη και όχι η αναγκαία σύγκλιση της ουσιοκρατικής τελεολογίας, πρέπει τα συγκροτούντα στοιχεία να συντρέχουν στο σημείο και τη στιγμή της συνάντησης χωρίς να παρακινούνται από τη δομή θα συγκροτήσουν, χωρίς να διέπονται ήδη από τη δομή, χωρίς να είναι ήδη δομικά στοιχεία. Αλλά τότε αυτή η δομή πρέπει να είναι ήδη ενεργή κατά τη συγκρότησή της, μετασχηματίζοντας τα συγκροτούντα στοιχεία σε συγκροτητικά, δομικά στοιχεία. Η διαφορά των συγκροτούντων στοιχείων από τα συγκροτητικά είναι ότι τα συγκροτητικά της δομής στοιχεία είναι ταυτοχρόνως και συγκροτούμενα από τη δομή στοιχεία. [Βλ. Althusser 1979: η δομική αιτιότητα είναι εμμενής αιτιότητα.] Όρος της ρήξης με την τελεολογία, λοιπόν, είναι αυτός ο μετασχηματισμός, που αποτελεί την εναρκτήρια στιγμή της δομικής αιτιότητας, της αποτελεσματικότητας της δομής [που θα προκύψει από αυτόν τον μετασχηματισμό] επί των στοιχείων της [τα οποία μετατρέπει έτσι σε δομικά στοιχεία της]: μόνον έτσι τα στοιχεία που συναντώνται δεν είναι ιστορικά προετοιμασμένα να υπεισέλθουν στη δομή, δεν είναι δηλαδή εκ των προτέρων τα δομικά στοιχεία.

8. Αλλά ταυτοχρόνως, βάσει του αστάθμητου δομισμού, και η δομή επίσης, η σύνθετη σχέση των στοιχείων, δεν μπορεί πλέον να θεωρηθεί πρότερη των στοιχείων της και της συνάντησής τους: η δομή του τρόπου παραγωγής δεν είναι προδιαγεγραμμένη, εγγεγραμμένη εκ των προτέρων ως δυνατότητα σε έναν λογικό χώρο, περιμένοντας τα κατάλληλα στοιχεία που θα έρθουν τελικά να καταλάβουν τις δομικές θέσεις και να υπεισέλθουν στις προκαθορισμένες σχέσεις· επαναλαμβάνω:

σύμφωνα με τον αστάθμητο δομισμό, τα δομικά στοιχεία δεν μπορούν να είναι προετοιμασμένα από την ιστορία, στο παρελθόν της δομής, και προορισμένα να συγκλίνουν ώστε να πραγματώσουν την προ-δεδομένη δομή. Η αναδραστικότητα της ανάδυσης του τρόπου παραγωγής (όπου η δομή λαμβάνει μέρος στη συνάντηση, κατά τη στιγμή ακριβώς του «δεσίματός» της), καθιστά τη συγκρότηση της δομής μια ριζική καινοτομία, μια ρήξη ή μια τομή: η ανάδυσή της δεν εξηγείται από τις αιτιότητες που προϋπάρχουν, από τις πρότερες δομές· απαιτείται μια νέα αιτία, που δεν συμπεριλαμβάνεται ήδη στις παρούσες αιτίες της συνάντησης, μια απούσα αιτία [Althusser 1979], μια νέα συνθήκη που δεν συμπεριλαμβάνεται στις αρχικές συνθήκες του συμβάντος: και αυτή είναι η δομική αιτιότητα της δομής που θα προκύψει. Η ριζική καινοτομία της αναδύμενης δομής είναι η συνθήκη της ρήξης με κάθε τελεολογία: η νέα δομή είναι απρόβλεπτη από τη σκοπιά του παρελθόντος της, δεν μπορεί να συναχθεί από τις συναφείς προκείμενες: ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής είναι αδιανόητος από τη σκοπιά του προ-καπιταλιστικού παρελθόντος.

10. Αλλά έτσι αλλάζει ριζικά και η αντίληψη της ίδιας της δομής. Ο αστάθμητος δομισμός, αίροντας την απόλυτη διάκριση αστάθμητου και δομής, φέρνοντας τη δομή να δράσει στη συνάντηση και το δέσιμό της, και με την ίδια ακριβώς κίνηση, «μολύνει» με αστάθμητο τη δομή. Εάν το αστάθμητο δέσιμο της συνάντησης είναι η στιγμιαία πρώτη πράξη της δομικής συνοχής και συνέχειας, η ίδια η δομική συνοχή είναι μια «διαρκής συνάντηση», που οφείλει να «δένει» αδιάκοπα. Το αστάθμητο προσβάλλει έτσι την πλέον λεπτή υφή της δομικής αιτιότητας. Χωρίς τον αστάθμητο δομισμό, η απόλυτη διάκριση που κομίζει ο καθαρός ασταθμητισμός ανάμεσα στην αστάθμητη συνάντηση (και το «δέσιμό» της) και στη δομική αιτιότητα θα έμοιαζε να συνιστά παραλλαγή της ουσιοκρατικής αντίληψης της δομής, μιας δομής που

συνέχεται και αναπαράγεται βάσει της λογικής αναγκαιότητάς της. Ο καθαρός ασταθμητισμός, αποκαθαίροντας το αστάθμητο από δομή, θα αποστείρωνε τη δομή από αστάθμητο, θα ήταν εξίσου ένας καθαρός, παραδοσιακός δομισμός. Εάν η δομή δεν είναι ουσία είναι επειδή η αναπαραγωγή της, η συνοχή της, είναι αστάθμητη [όπως και κατά την πρώτη στιγμή της ανάδυσής της], διακυβευόμενη, και όχι έκφραση της λογικής (ή και διαλεκτικής) αναγκαιότητάς της.

[Τα προηγούμενα επιφέρουν μια σύνθετη εικόνα της πρωταρχικής συσσώρευσης. Σύμφωνα με τον Αλτουσέρ, «ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής γεννήθηκε από τη συνάντηση ανάμεσα στον άνθρωπο των σκούδων και τον προλετάριο που στερείται τα πάντα, πέραν της εργασιακής του δύναμης» (2004). Μπορούμε, λοιπόν, να διακρίνουμε και εδώ δύο στιγμές αυτής της συνάντησης: πρώτον, την καθεαυτό αστάθμητη συνάντηση των δύο αυτών στοιχείων, με ανεξάρτητες ιστορίες, συνάντηση που δεν διέπεται από μια κοινή δομική αιτιότητα. Τα στοιχεία αυτά δεν είναι ακόμα τα δομικά στοιχεία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, ο καπιταλιστής και ο μισθωτός εργάτης. Για να γίνουν τέτοια, πρέπει να μεσολάβησε το δέσιμο της συνάντησης, που συνέβη υπό τη δραστικότητα της δομής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, υπό τη δραστικότητα της κεφαλαιακής σχέσης, η οποία μετασημάτισε το συσσωρευμένο χρήμα σε κεφάλαιο και την αποστέρηση από κάθε περιουσία σε εμπορευματοποιημένη εργατική δύναμη. Εάν η πρωταρχική συσσώρευση είναι πράγματι η συνάντηση που συγκρότησε τον καπιταλισμό, τότε αυτή διεπόταν ήδη από την καπιταλιστική δομή, είναι ήδη η πρώτη στιγμή της καπιταλιστικής συσσώρευσης, ενώ η λειτουργία και η αναπαραγωγή του καπιταλισμού, η καπιταλιστική συσσώρευση, είναι μια διαρκής πρωταρχική συσσώρευση. Μόνο έτσι, μόνον υπό τον όρο του αστάθμητου δομισμού, ισχυρίζομαι, μπορούν να συνδιαλεχθούμε με όλη την τρέχουσα προβληματική περί της

συνεχιζόμενης πρωταρχικής συσσώρευσης στο εσωτερικό ακόμα και του πλέον ανεπτυγμένου καπιταλισμού.]

11. Ας επανέλθουμε τώρα στη σχέση ιστορικότητας και βίας, θυμίζοντας ότι τα σημεία του μαρξικού έργου όπου, σύμφωνα με τον Αλτουσέρ, εκδηλώνεται η αυθεντικά υλιστική και *ιστορική* λογική του ώριμου Μαρξ, η λογική του αστάθμητου και της συνάντησης, όπως π.χ. τα συγκεκριμένα ή ιστορικά κεφάλαια του *Κεφαλαίου*, είναι επίσης και τα σημεία που παρεισάγουν την απωθημένη βία, την κοινωνική σύγκρουση, την ισχύ και την εξουσία, στην καρδιά, στην «ουσία» (εάν επιτρέπεται η παραδοξολογία) τόσο της ιστορικής ανάδυσης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής όσο και της λειτουργίας και αναπαραγωγής του.

Διακινδυνεύω εδώ, λοιπόν, μια επιπλέον θέση του υλισμού της συνάντησης [στην οποία μπορούμε να πούμε ότι συναντώνται (αστάθμητα!) ο αλτουσερικός υλισμός του αστάθμητου με επεξεργασίες του αυτονομιστικού μαρξισμού των Τρόντι, Νέγκρι, Βίρνο κλπ.]: η αστάθμητη συνάντηση ενέχει πάντοτε, σε κάποιον βαθμό, βία: η συνάντηση είναι πάντοτε, λίγο ως πολύ, βίαη συνάντηση, σύγκρουση. Μιλώντας ειδικότερα για το κοινωνικό και την ιστορία, και για την κρίσιμη έννοια του τρόπου παραγωγής, μπορούμε να κατανοήσουμε τα στοιχεία της συνάντησης ως κοινωνικές δυνάμεις, ως κοινωνικές τάξεις, και την ίδια τη βίαη συνάντηση ή σύγκρουση ως κοινωνικό ανταγωνισμό: με δυο λέξεις, ως ταξική πάλη. Είναι γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο που η συνάντηση είναι αστάθμητη, όχι μόνον ως προς την έλευσή της αλλά και ως προς το αστάθμητο δέσιμό της σε μια αστάθμητη δομή: είναι αστάθμητη επειδή εξαρτάται πάντοτε από τη μη-εγγυημένη και μη-προδιαγεγραμμένη, ουσιωδώς απρόβλεπτη, έκβαση μιας σύγκρουσης. Και είναι υπ' αυτό το πρίσμα που η συνάντηση (ως σύγκρουση) συνιστά την εν δυνάμει υπέρβαση

του επιστημολογικού εμποδίου προς την ιστορικότητα, επιτρέπει την τοποθέτηση της θεματικής του τρόπου παραγωγής σε ιστορική προοπτική: η ιστορία παράγεται πλέον από την αστάθμητη έκβαση του κοινωνικού ανταγωνισμού, και ως εκ τούτου, δεν είναι εγγυημένη, δεν συνιστά έκφραση νόμων ή τελεολογική εκπλήρωση ουσιών. Η ιστορία είναι ιστορία επειδή είναι αστάθμητη έκβαση συγκρούσεων.

12. Υπό το πρίσμα τώρα του συγκρουσιακού χαρακτήρα της συνάντησης, μπορούμε να διατυπώσουμε εκ νέου τη διάκριση των δύο βαθμίδων του αστάθμητου σύμφωνα με τον αστάθμητο δομισμό. Θα έχουμε λοιπόν, πρώτον, την αστάθμητη σύγκρουση καθεαυτό, τη λίγο ως πολύ βίαιη συνάντηση ανεξάρτητων στοιχείων με ανεξάρτητες ιστορίες. Η σύγκρουση είναι εδώ «εξωτερική», δηλαδή συμβαίνει εκτός κάθε αμοιβαίας δομικής σχέσης, κάθε δομικού καθορισμού και κάθε συνολικής ιστορίας: συμβαίνει στο «κενό», θα πει ο Αλτουσέρ, σαν σύγκρουση κομητών στο διάστημα. Η βία σε αυτή τη βαθμίδα της συνάντησης είναι αδιαφοροποίητη βία, που ως τέτοια δεν είναι συγκροτητική [μπορεί να είναι απλώς καταστροφική για τα ενεχόμενα στοιχεία].

Δεύτερον, έχουμε το αστάθμητο «δέσιμο» της σύγκρουσης σε μια συγκρουσιακή σχέση και την εκκίνηση μιας κοινής ιστορίας των στοιχείων, η οποία θα διέπεται από τη νέα, συγκρουσιακή δομή. Η δομική διευθέτηση της σύγκρουσης συστοιχεί με τη συγκρότηση μιας συγκρουσιακής δομής. Ο αστάθμητος δομισμός «δένει» με δομή την αστάθμητη κοινωνική σύγκρουση, αλλά και προσβάλλει τη δομή με αστάθμητη συγκρουσιακότητα. Η δομική σχέση των στοιχείων δεν είναι μια αρμονική και λειτουργική σχέση αμοιβαιότητας και συμπληρωματικότητας, που θα διεπόταν από έναν οργανωτικό λόγο, αλλά σύγκρουση και ανταγωνισμός. Η σύγκρουση είναι πλέον «εσωτερική» στη δομική σχέση, η οποία με τη σειρά της

αποκτά αυτομάτως συγκρουσιακό χαρακτήρα: οι κοινωνικές δυνάμεις δεν συγκρούονται στο κενό. Δεν έχουμε πλέον αδιαφοροποίητη βία, αλλά δομικώς προσδιορισμένη βία, την ταξική πάλη που προσιδιάζει στη δομή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, στην κεφαλαιακή σχέση: την ταξική πάλη μεταξύ καπιταλιστών και μισθωτών εργατών. Για το «δέσιμο» της βίαιης συνάντησης, για τη συγκρότηση μιας νέας δομής από τα στοιχεία της, για τη μετατροπή των στοιχείων αυτών σε δομικά στοιχεία, χρειάζεται βία. Αλλά η βία αυτή είναι διακριτή από την αδιαφοροποίητη βία του δομικού κενού, είναι ήδη η δομική βία της νέας δομής.

14. Με δυο λόγια, λοιπόν, η σύγκρουση που χαρακτηρίζει τη δομή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι αυτή που συγκροτεί τις κοινωνικές δυνάμεις που συγκρούονται στο πλαίσió της και την απαρτίζουν: η χαρακτηριστική ταξική πάλη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής συγκροτεί τις ανταγωνιζόμενες τάξεις που τη συνιστούν. Πρόκειται για την πρωταρχική στιγμή της ταξικής πάλης, τη στιγμή όπου, υπό τη δράση της ταξικής πάλης, συγκροτούνται οι τάξεις ως τέτοιες. Ξαναβρίσκουμε εδώ, υπό το πρίσμα του αστάθμητου δομισμού, την αλτουσερική θέση περί «προτεραιότητας της πάλης των τάξεων επί των τάξεων», τη μορφή που παίρνει η πρώιμη δομιστική θέση περί δομικής αιτιότητας ως «προτεραιότητας της δομής επί των στοιχείων της». [Η θέση αυτή, την οποία προχώρησε ο Μπαλιμπάρ («ταξική πάλη χωρίς τάξεις»), συγγενεύει κατά ενδιαφέροντες τρόπους με τη θέση του Νέγκρι «περί προτεραιότητας της αντίστασης».] Οι τάξεις δεν είναι εκ των προτέρων συγκροτημένες κοινωνικές δυνάμεις, που «συναντώνται» ή συγκρούονται εκ των υστέρων σε ένα ουδέτερο ή κενό πεδίο· πρόκειται για τον ίδιο τον πυρήνα του αστάθμητου δομισμού, δηλαδή για τη διαφορά ανάμεσα σε μια εξωτερική σύγκρουση, στο «κενό», όπου τα στοιχεία είναι πρότερα της σύγκρουσης, και στην

εσωτερική σύγκρουση, στη δομή, όπου η συγκρουσιακή δομή έχει αναδραστική προτεραιότητα επί των δομικών στοιχείων της.

15. Η δομή, λοιπόν, κάνει τη διαφορά. Η δομή τιθασεύει τα εξωτερικώς συγκρουόμενα στοιχεία και τη βία τους, την αδιαμεσολάβητη σύγκρουση, μετασχηματίζοντάς τα στα εσωτερικώς συγκρουόμενα δομικά της στοιχεία, και ταυτοχρόνως συγκροτείται η ίδια ως δομή που εσωτερικεύει τη βία, ως συγκρουσιακή δομή. Η δομή, λοιπόν, είναι βία με μια διπλή έννοια: είναι βία μεταξύ των στοιχείων της, και βία επί των στοιχείων, βία για τη συγκράτηση των στοιχείων. Η συγκρότηση της δομής είναι η συγκράτηση των στοιχείων της. Χωρίς την κεντρομόλο βία της δομής επί των στοιχείων της, η κεντρόφυγος βία μεταξύ των στοιχείων δεν θα μπορούσε να συγκρατηθεί και τα στοιχεία να συγκροτήσουν τη δομή.

Η συγκρουσιακότητα της δομής συστοιχεί λοιπόν με τη συνθετότητα της δομής. Από τη στιγμή που η παραγωγική σχέση μεταξύ καπιταλιστή και μισθωτού εργάτη δεν είναι εγγυημένη (ως προς τη συγκρότηση, τη συνοχή της και την αναπαραγωγή της) από μια λειτουργική λογική, από τη στιγμή που η σχέση αυτή δεν συνιστά ουσία και δεν διέπεται από νόμους, αλλά είναι μια εγγενώς αστάθμητη, συγκρουσιακή δομή, τελειώνουμε με τη ρητή ή υπόρρητη ιδέα ενός αυτό-συγκροτούμενου, αυτό-κινούμενου και αυτό-αναπαραγόμενου οικονομικού επιπέδου. Το οικονομικό δεν είναι ποτέ μόνο οικονομικό, η δομή δεν είναι ποτέ απλώς οικονομική, ο τρόπος παραγωγής δεν ταυτίζεται με την οικονομική (υπο)δομή. Το όλο σχήμα που ήθελε τον άνθρωπο των σκούδων και τον απογυμνωμένο προλετάριο [που θα ήταν όμως ήδη ο πρωτο-καπιταλιστής και ο πρωτο-εργάτης] απλώς να έρχονται στο προκαθορισμένο ιστορικό ραντεβού τους για να υπεισεέλθουν στην

προκαθορισμένη [και προ-εναρμονισμένη] σχέση τους, παρακινημένοι και εξαναγκασμένοι από την υπερβατική ελκτική της δύναμη, απλώς καταρρέει. Η βιαιότητα της σχέσης σημαίνει ότι αυτή η σχέση δεν είναι αυτάρκης ως προς τη συγκρότηση και την αναπαραγωγή της, αλλά απαιτούνται και άλλες σχέσεις, εξίσου βίαιες συναντήσεις ή συγκρούσεις: όπως το είπε ο Αλτουσέρ, για να μπορούν οι εργάτες και οι καπιταλιστές να συγκρατούνται σε μια συγκρουσιακή σχέση παραγωγής, με αστάθμητη συνοχή, «πρέπει να αποτελούν συγκροτητικά στοιχεία και άλλων σχέσεων». Και αυτό «γιατί δεν είναι δυνατό να περιορισθεί ο καπιταλιστικός κοινωνικός σχηματισμός μόνο στην καπιταλιστική σχέση παραγωγής. Η ταξική εκμετάλλευση δεν είναι δυνατόν να διαρκέσει, να αναπαράγει διαρκώς τους όρους ύπαρξής της, [αλλά και να συγκροτηθεί, θα πρόσθετα] χωρίς να προστρέξει στην υπερδομή, χωρίς τις νομικο-πολιτικές και τις ιδεολογικές σχέσεις...» (1978, 162).

[Δύο τελευταίες παρατηρήσεις]

16. Οι σχέσεις αυτές δεν παράγονται από την παραγωγική σχέση [η οποία, έτσι, πάλι θα έπρεπε να θεωρηθεί αυτάρκης]. Η λογική της αστάθμητης, συγκρουσιακής συνάντησης προεξάρχει και εδώ: οι σχέσεις αυτές είναι οι ίδιες βίαιες συναντήσεις, που συναντώνται μεταξύ τους. Ο τρόπος παραγωγής είναι μια σύνθετη σχέση, μια σχέση σχέσεων, μια δομή δομών, μια αστάθμητη συνάντηση αστάθμητων συναντήσεων.

Ως εκ τούτου, η σχέση της αστάθμητης δομής προς τα στοιχεία της, η διαρκής συγκρουσιακή συνάντηση που συνιστά τη δομή, αναδιπλώνεται ή αναδιπλασιάζεται, γίνεται συνθετότερη [στο μέτρο ακριβώς που οι ίδιες οι δομές αποτελούν στοιχεία ευρύτερων δομών: ξαναβρίσκουμε εδώ (ως εκ νέου διατύπωση, υπό το φως της

σπινοζικής εμμενούς αιτιότητας, της αναπόδραστης αλτουσερικής έννοιας του επικαθορισμού), την πρώιμη έννοια της δομικής αιτιότητας ως της έννοιας που επιτρέπει «να σκεφθούμε τον προσδιορισμό είτε ενός στοιχείου είτε μιας δομής από μια δομή». (1979)]

[Μπορούμε να σκεφθούμε εδώ τέτοια στοιχεία του «εποικοδομήματος», πολιτικές μορφές, όπως π.χ. το εθνικό κράτος, ή ιδεολογικές μορφές, ανάμεσά τους η φιλοσοφία, υπό τη διπλή τους όψη: αφ' ενός, ως συγκροτούντα στοιχεία, που συναντήθηκαν στην ανάδυση του καπιταλισμού, ακολουθώντας ανεξάρτητες ιστορίες, δεν ήταν εξ' υπαρχής προορισμένα και κατάλληλα να υπεισέλθουν στην καπιταλιστική σχέση· δεν ήταν εκ γενετής και εκ κατασκευής «καπιταλιστικά»· αφ' ετέρου, υπό τη συγκροτητική επίδραση της δομής, συγκροτούμενα από αυτήν ως συγκροτητικά της στοιχεία, μετασχηματίζονται σε καπιταλιστικά στοιχεία, (π.χ. «αστικό κράτος»), που αποτυπώνουν συστατικά τη σφραγίδα της δομής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.]

17. Επιπλέον, η κεντρομόλος βία της δομής συναρτάται πάντοτε με την έκβαση της φυγόκεντρου βίας των στοιχείων: η βία της δομής επί των στοιχείων της συναρτάται με τη βία ενός (απλούστερα) στοιχείου επί των άλλων, από τη σύγκρουσή τους και την έκβασή τους. Η κυριαρχία [η νίκη] της δομής επί των στοιχείων, που συγκροτεί τη δομή συγκρατώντας τα στοιχεία, είναι κυριαρχία [νίκη] ενός [ή κάποιων] στοιχείων [κοινωνικών δυνάμεων ή τάξεων] επί των άλλων. Η νίκη αυτή είναι πάντα ανατρέψιμη, επισφαλής, στο μέτρο ακριβώς που η πάλη είναι εγγενώς αστάθμητη: η πρώτη βία [η φυγόκεντρος] μπορεί ανά πάσα στιγμή να επικρατήσει της δεύτερης βίας [κεντρομόλος].

[Μπορούμε πλέον να προσπελάσουμε, υπό άλλους όρους, κομβικές όσο και προβληματικές έννοιες της μαρξιστικής παράδοσης, όπως η έννοια της ηγεμονίας. Μπορούμε ακόμα να κατανοήσουμε καλύτερα βασικές και εμβληματικές θέσεις του μαρξισμού, όπως π.χ., εκείνη που ισχυρίζεται ότι «η κυρίαρχη ιδεολογία είναι η ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης».]

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (προσωρινή)

- Althusser, L.** (1978 a). «Υποστήριξη της Αιμένης». Στο *Θέσεις*, Αθήνα, Θεμέλιο.
- _____ (1978 b). “Marx dans ses limites”. Στο *Ecrits philosophiques et politiques* (Tome I), Παρίσι, STOCK/IMEC, 1994.
- _____ [& E. Balibar] (1979), *Reading Capital*. Λονδίνο, Verso.
- _____ (1982). “Le courant souterrain du matérialisme de la rencontre”. Στο *Ecrits philosophiques et politiques* (Tome I), Παρίσι, STOCK/IMEC, 1994.
- _____ (2004). «Το υπόγειο ρεύμα του υλισμού της συνάντησης». *Θέσεις* 88, 86-93.
- Deleuze, G. – F. Guattari** (1972), *L’ Anti-Œdipe : Capitalisme et Schizophrénie*. Παρίσι, Editions du Minuit.
- Read, J.** (2002), “Primitive Accumulation: The Aleatory Foundation of Capitalism”. *Rethinking Marxism* 14:2, 24-49.
- _____ (2003), *The Micro-Politics of Capital: Marx and the Prehistory of the Present*. Όλμπανι, State University of New York Press.
- Φουρτούνης, Γ.**, (2007), «Ο ύστερος υλισμός του Λ. Αλτουσέρ και η επιστημολογική τομή». *Θέσεις* 98, 35-51.